

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXII

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXII

Bu dergide yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezâyir'in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış</i>	1
Hamadi SAMMOUD, <i>Kuzey Afrika'da Şarklı Bir Müfessir: Yahya ibn Sellâm (742-815) Çev. Prof. Salih AKDEMİR</i>	23
Jean - Marie COTTERET, <i>Siyasi İletişim, Çev. Prof. Dr. Hayrani ALTIŞTAŞ</i>	37
<i>Dâvûd-ı Kayserî, Şerhu Kasideti'l-Mimiyye Li Dâvûdi'l Neşir ve Önsöz</i> Doç. Dr. Mehmet BAYRAKTAR	53
Doç. Dr. Hasan ONAT <i>Şii İmâmet Nazariyesi</i>	89
Doç. Dr. Mücteba UĞUR <i>Cerh ve Ta'dil İlmi Yönünden Sahihu'l Buhâri Ravileri</i>	111
Doç. Dr. Münir ATALAR <i>Harameyn'e Denizden Surre Gönderilmesi</i>	121
Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKKUŞ <i>Dini Edebiyatımızda Regâübiyye ve Salâhi'nin Matla'u'l-Fecr'i</i>	129
Yrd. Doç. Dr. Halis ALBAYRAK <i>Mübhemâtu'l-Kur'ân İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri</i>	155
Dr. Kâmil ÇAKIN <i>Buhari'nin Mürcie ile İman Konusunda Tartışması</i>	183
Prof. Dr. Talat KOÇYİĞİT I. <i>Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlili ve Tenkidi, Arapça'ya Çev. Ar. Gör. Ahmet Nedim SERİNSU</i>	199
Prof. Dr. Salih AKDEMİR <i>Kitap Tanıtımı</i>	217
Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU <i>Müslümanların Hıristiyanlığa Bakış Açıkları</i>	221
<i>Fakültemiz Öğretim Üyelerinin Gezi ve Seminer intibaları:</i>	
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Roma'da İlahiyat Eğitiminde İşbirliği Semineri</i>	233

Şİİ İMÂMET NAZARİYESİ

(Kuleynî, Kummî ve Tûsî'nin Görüşleri Çerçevesinde)

Dr. Hasan ONAT

GİRİŞ

İmâmet Meselesi Hakkında

“İmâmet” ve “Hilâfet” kavramları, çoğunlukla eş anlamlı kabul edilmiş ve Hz. Peygamber'in vefâtını müteakip müslüman toplumun liderliği anlamında kullanılmıştır². Hz. Ebû Bekir'e “Halifetu Resûlillah”³, Hz. Ömer'e de “Emîru'l-Mü'minîn”⁴ dendiği bilinmektedir.

Şîa, imâmet ve hilâfet kavramlarını birbirinden ayırır. Onlara göre Halife, Şîi olmayan, nass ve tâyinle değil, başka yollarla müslümanların başına geçen kimsedir. İmam ise, nass ve tâyinle belirlenen Şîi liderdir⁵. İmâmet daha çok Şûlerce kullanılan bir tâbirdir. İbn Nedim'in verdiği bilgilere göre imâmet konusunda ilk kalem oynatanlar ve konu ile en çok ilgilenenler Şûiler olmuştur⁶.

İmâmet-Hilâfet meselesi, İslâm tarihi boyunca müslümanların başını en çok ağrıtan meselelerden birisidir. Eş'arî'nin de işâret et-

1 Bk. İbn Haldun, Mukaddime, çev. Z.K. Ugan, İst. 1968, c. 2, s. 481

2 İmâmetin lugat ve ıstılah anlamı ile ilgili olarak bk. Ruşdî Ulyan, el-İslâm ve'l-Eulâfe, Bağdat 1977, s. 22-24; Avni İlhan, Âmidî'de İmâmet Nazariyesi, (Basılmamış Doktora Tezi), Ank. 1982, s. 21 vd.

3 İbn Haldun, Mukaddime, c. I., s. 482

4 Celâlu'd-Dîn es-Suyûtî, Tarihu'l-Hulefâ, Kahire 1383, 136

5 Bk. Muhammed Diyâu'd-Dîn er-Reys, en-Nazariyyetu's-Siyâsiyyeti'l-İslâmiyye, Kahire 1966-1967, s. 107-109

6 İbn Nedim, el-Fihrist, Beyrut 1398, s. 249-250; Yeri gelmişken bir hususun altını çizmek istiyoruz: İbn Nedim'in imâmetle ilgilendiklerini ve bu konuda kitap yazdıklarını bildirdiği kimselerin hicrî ikinci asırda yaşamış olmaları, önemle üzerinde durulması gerekli olan bir husustur. Öyle zannediyoruz ki, imâmet meselesiyle ilgili tartışmaların ikinci hicrî asrın ikinci yarısında, Abbasîlerin iktidara gelişini müteakip yoğunlaşmış olması, Şîiliğin ve ilk Şîi fikirlerin teşekkülü açısından önemli ipuçları taşıyor olmalıdır.

tiği gibi⁷, Hz. Peygamber'in vefâtını müteakip müslümanların karşılaş-
tıkları ilk ciddi ihtilaf, imâmet konusunda ortaya çıkmıştır. Her ne ka-
dar Hz. Ebû Bekir'e bey'at edilmesiyle mesele halledilmiş gözüküyorsa
da, maalesef öyle olmamış; günümüze kadar uzanan bir dizi problemin
ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Kanaatimize göre, "imâmet-Hilâfet" meselesinin bu kadar dallanıp
budaklanmasının, İslâm'ın siyâsî konuları büyük ölçüde müslümanlara
-insana- bırakmış olmasıyla bir irtibatı olmalıdır. Kur'an, İslâm toplu-
munun idâri yapısıyla ilgili, birkaç temel ilkenin dışında fazla bir şey
getirmemiştir⁸. Hz. Peygamber'den Kur'an'ın ana esprisine ters düşe-
cek bir davranış beklemek de mümkün değildir. Kur'an, idârî, siyâsî
yapıyla ilgili bir belirlemede de bulunmadığına göre, müslümanlar
bu konunun doğrudan kendilerini ilgilendirdiğini, sosyal değişme ve ge-
lişmeye uygun olarak Kur'an'da belirtilen temel ilkelerin ışığında çö-
züme kavuşturulması gerektiğini, iyice bilmek zorundaydılar. Öyle
zannediyoruz ki, Hz. Peygamber'in, nâşi ortada dururken, bazı müslü-
manların, Sakife'de, halife seçimiyle ilgilenmeleri, -bazı kimselerce bir
vefâsızlık olarak değerlendirilmekte ise de- onların Kur'an'ın bu ince
esprisini iyi kavradıklarının bir işâreti olarak düşünülebilir. Kur'anî
açıdan meseleye baktığımız zaman, dört halife dönemi idârî-siyâsî uy-
gulamalarının, Peygambersiz hayata intibak etmeye çalışan müslüman-
ların ciddi arayışları olarak değerlendirilmesi lâzım geldiğini düşünme-
den edemiyoruz.

Üzülerek belirtmek gerekir ki, tarihi seyir içerisinde müslümanlar,
siyâsî-idârî meselelerin müslümanlara bıraktığı gerçeğini pek anlamak
istememiş gibidirler. Şîa, problemi Allah'a çözdürtmek istemiş, ortaya
kocaman bir imâmet nazariyesi, nass ve tâyinle gelen mâsum imamlar
çıkmıştır. Ehl-i Sünnet, uzlaşmacı tavrına uygun olarak siyâsî mese-
leleri ağırlıklı bir şekilde hilâfet noktasında ele almış ve işi Kureyş'e
hallettirme yoluna gitmiştir. Hilâfet-İmâmet konusunda, vahyî çizgiye en
yakın görüşün, sadece Hariciler tarafından ortaya atıldığını belirtmekte
yarar vardır. Fakat, ne yazık ki, Hariciler de, belki sâdece bu konudaki
takkidre şayan çıkışlarını geliştirememişler, aşırılıkları yüzünden, insan
fitratını zorlamışlar ve tarihin derinliklerinde kaybolup gitmişlerdir.

Şîilik dendiği zaman akla ilk gelen imâmet meselesi olmaktadır.
Şîa, diğer fırkalardan farklı olarak "İmâmet"i inanç esasları arasında

7 Eş'arî, Makâlâtü'l-İslâmiyyin, thk. M. Muhyiddin Abdulhamid, c. I., s. 39.

8 Bk. M.S. Hatiboğlu, Hilâfetin Kureyşliliği, A.Ü.İ.F.D. c. XXII, s. 141-2

mütâlaa etmiştir. Bu sebepten, Şiîliği anlayabilmek için, öncelikle bu "İmâmet" meselesinin iyi bilinmesi gerekmektedir.

Kuleynî, Kummî ve Tûsî, farklı zaman dilimlerinde yaşamış; Şiîliğin tarihî seyriinde ciddi katkılarda bulunmuş üç büyük Şiî âlimidir. Kuleynî, 329/940 yılında Bağdat'ta ölmüştür. Şiîlere göre, gelmiş geçmiş muhaddislerin en büyüğüdür. el-Kâfî isimli eseri, Şiîlerin muteber addedikleri hadis kitaplarının başında gelir. "Şeyh Sadûk" adıyla tanınan Ebû Câfer Muhammed İbn Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, 381/991 yılında vefat etmiştir. Bu da Kuleynî gibi ünlü hadis âlimlerindendir. Tûsî ise 672/1274 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Şiâ'nın yeniden derlenip toparlanmasında büyük rolü olduğu bilinen Tûsî iyi bir mütekelimdir.

1. İmâmet Meselesi, Yeri ve Hükümü

a) İmâmet Meselesi:

Şiâ deyince, aklımıza ilk gelen "imâmet meselesi" olmaktadır; çünkü hemen hemen bütün Şiî fırkalarının merkezî fikri, "Ali b. Ebî Tâlib'in imâmetinin ve hilâfetinin, gizli ya da açık nass ve vasiyetle olduğu" ve "imâmetin onun evlâdından başkasına geçmeyeceği" hususudur⁹. Başka bir ifade ile Şiâ'ya karakteristik rengini kazandıran imâmet meselesi olmuştur.

Tûsî, imamı târif ederken şöyle der: "imam dinî ve dünyevî hususlarda, yeryüzündeki (dâru't-teklîf) umumî riyâsete asâleten sâhip olan bir insandır"¹⁰. Bu târifdeki "dinî ve dünyevî hususlarda yeryüzündeki umumî riyâset" tâbiri Tûsî'nin imâmet anlayışını net ve özlü bir şekilde ortaya koyar.

Kuleynî, imâmet meselesini işlerken ilkönce imâmet ve nübüvvet arasında bir bağ tesis etmeye çalışır¹¹. Ona göre, "imamlar, nebî olmakla beraber, Resûlullah (s.a.s)'ın makamındadırlar"¹²; Allah'ı bilmek bile ancak "Allah'ı, Resûlünü ve Ali'nin velâyetini tasdik etmekle, onu ve hidâyet üzere olan imamları benimsemekle..."¹³ mümkün olabilir.

9 eş-Şehrestânî, el-Milel ve'n-Nihal (Beyrut 1975), 1/146; ayrıca bk. W. Ivanov, İslâm Ans. 6/281 vd.

10 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 15

11 Bk. Kuleynî, Usûlu'l-Kâfî, 1/169, 245, 270 vs.; krş. Şeyh Mâfid, Evâilu'l-Makâlât, Tebriz 1358, 73 vd.

12 Kuleynî, 1/270

13 Kuleynî, 1/180

Kuleynî, meselenin nübüvvetle alâkasını kendine göre tesis etmeye çalışırken "muhaddeş" adını verdiği yeni bir mefhûmla imamlar ve peygamberler arasındaki farkı izah etme yoluna gider. Ona göre muhaddeşler, meleklerin seslerini işiten fakat kendilerini göremeyen kimselerdir¹⁴, yani "imamlar ve sadık âlimler muhaddeşlerdir"¹⁵.

Kuleynî, "İmâmet, Allah ve Resûlü'nün hilâfetidir; din başkanlığı, müslümanların nizamı, dünyanın salâhı ve mü'minlerin şerefidir; İslâm'ın nemalandığı kökü ve yükselen dahdır"¹⁶ ifâdeleriyle meselenin dinî ve dünyevî yönünü de çerçevelemiştir. "İmamlar yeryüzünde Allah'ın halifeleridir"¹⁷; "yeryüzünün hepsi imamların mahdır"¹⁸ sözleriyle konunun daha da açıklık kazandığını görmekteyiz.

Kummî, İtikâdât'ında imâmetle ilgili olarak meselenin itikâdî yönü üzerinde durmuştur. Ona göre, "Allah'ın, nebîsi muhammed (s.a.s)'den sonra yarattıkları üzerindeki delili oniki imamdır"¹⁹; "Allah, Muhammed (s.a.s)'den ve imamlardan (a.s) daha üstün bir yaratılmış" yaratmamıştır²⁰; "imamları sevmek iman, onlardan nefret küfürdür"²¹; onların buyruğu Allah'ın emri, yasakları da Allah'ın nehyidir"²².

Kirmânî'nin "İmâmetin isbatı ve vücûbiyeti" için serdettiği delillere dikkat ettiğimiz zaman, onun imâmet anlayışını tespit etme imkânımız hâsıl olmaktadır. Ona göre, Resûlullah'ın ebediyyen yaşaması imkansız olduğuna göre, onun nübüvvetin dışındaki görevlerini deruhte edecek bir imama ihtiyaç olduğu açıktır; bu da imâmetin vücûbiyetini gösterir²³. Aynı şekilde, Kur'an'ın, sünnetin, şerfatın ve diğer dinî esasların ziyâdeden noksandan ve değişmeden korunabilmesi için imâmetin vücûbiyeti zarûridir²⁴. Kirmânî'nin bu konuda zikrettiği diğer deliller imâmet meselesinin çeşitli cephelerini açıklar²⁵.

14 Kuleynî, 1/271

15 Kuleynî, 1/271

16 Kuleynî, 1/193

17 Kuleynî, 1/193

18 Kuleynî, 1/407

19 Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, Risâletu'l-İtikâdât'l-İmâmiyye, çev. E. Ruhi Fiğlah, Ankara 1978, 109

20 el-Kummî, İtikâdât, 108

21 el-Kummî, İtikâdât, 110

22 el-Kummî, İtikâdât, 110

23 Kirmânî, el-Mesâbih fi Isbât'l-İmâme, 30-81

24 Kirmânî, aynı eser, 81-82

25 Bk. Kirmânî, aynı eser, 80-96

b) Usûl-i Dîn ve İmâmet

Tûsî, imâmet hakkındaki risâlesini kaleme alırken hamdele ve salveleden sonra "Bilmek gerekir ki, her meselenin ilimde de bir yeri vardır²⁶" hükmünden hareket ederek imâmet meselesinin yerini belirtmeye çalışır. Ona göre imâmet, tevhîd, adâlet ve nübüvvet mertebesinde olan bir meseledir²⁷. Bir başka yerde, "Ehl-i hak" diye isimlendirdiği kurtuluşu erenlerin inanç esaslarını şöyle belirtir: "Onlar (ehl-i nak), tevhîde, adl'e, nübüvvete ve imâmete inananlardır"²⁸. Bu ifâdede de imâmetin usûl-i dinin diğer esasları ile beraber aynı mertebede değerlendirildiğini görüyoruz.

Bilindiği gibi İmâmiyye'ye göre usûl-i dîn beştir²⁹: Tevhîd³⁰, Nübüvvet³¹, imâmet, adl³² ve meâddır³³. Kuleynî imâmet meselesini inanç esasları arasında yani usûl-i dîn içinde mütâlea etmiştir; onun bu hususta Nübüvvet-imâmet mefhumları arasında tesis etmeye çalıştığı bazı bağlardan daha önce söz etmiştik. Tûsî'nin bu noktaya "lutf" nokta-i nazarından yaklaşmakta olduğu dikkati çekmektedir. Şöyle ki, Tûsî'ye göre Allah, "kulların menfaatları için güçleri nisbetinde onları mükellef tutar ve onların üzerlerine mükellefiyetleri ile ilgili vecibeleri lûtuftan yükler"³⁴; nübüvvetin ise böyle bir lûtuftan aşıkardır³⁵; imâmet de kulların mükellefiyetleriyle ilgili bir vecibe olduğuna göre o da bir lûtuftur. Tûsî, bunu şöyle ifâde eder: "Mükellefleri tâata yaklaştıran ve onları ma siyyetten uzaklaştıran herşey ıstılahta lûtuftan diye isimlendirilir. Bu sebepten şu husus gayet açıktır: Tâyin ve görevlendirme yoluyla gerçekleşen imâmın mevcûdiyeti, vâcib teklifler hususunda bir lûtuftur"³⁶.

26 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 13

27 Tûsî, aynı eser, 14

28 Usûl-i dîn hakkında derli toplu bilgi için bk. E. Ruhi Fiğlah, Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri, İst. 1980, 120-133

29 Tûsî, aynı eser, 23

30 Bu konu hk. bk. Kuleynî, el-Kafi, 1/72-178; Kummî, İtikadât, 17-23; Şeyh Mufid, Evâil, 50-51; M.B. el-Muzaffer, Şia İnançları, 26-30

31 Bk. Tûsî, aynı eser, 14; şeyh Mufid, Evâil, 70 vd.; Kummî, İtikadât, 104 vd.; M.R. Muzaffer, aynı eser, 38 vd.

32 Bk. Şeyh Mufid, Evâil, 60; Kummî, aynı eser, 78

33 Bk. Şeyh Mufid, aynı eser, 60 vd.; M.R. Muzaffer, aynı eser, 107

34 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 14

35 Krş. M.R. el-Muzaffer, aynı eser, 39 vd.

36 Tûsî, aynı eser, 16

Bunlardan anlaşılıyor ki, Tûsî imâmet meselesini usûl-i dîn içinde mütâlea ederken "lutf" kavramından hareket etmekte ve konuya yeni bir derinlik kazandırmaktadır³⁷.

Kuleynî, imâmet-risâlet bağımlı önce Kur'an vasıtasıyla kurmak ister. Ona göre, "Bugün size dininizi olgunlaştırdım, size nimetlerimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı beğendim"³⁸ âyeti Vedâ Haccı esnasında nâzil olmuştur ve burada belirtilen "dinin kemâle ermesi", "imâmet" işiyle gerçekleşmiştir³⁹. Bu ise el-Kâfi'de şöyle ifâdesini bulur: "Hz. Peygamber (s.a.s) vefat etmeden önce ümmeti için gereken her şeyi beyan etmiş ve Hz. Ali'yi imam olarak tayin etmiştir"⁴⁰. Hz. Ali'nin imam tayin edilmesi ise dinin kemâle ermesi demektir.

Bu hususla ilgili olarak Kuleynî'nin naklettiği bazı istidlaller de vardır. Mesela, Allah'a ancak O'nu bilen ibâdet eder bilmeyen ise dalâlette olduğu halde ibâdet etmiş olur. Allah'ı bilmek de Allah'ı, Resûlü'nü ve Ali'nin velâyetini tasdik etmekle, onu ve hidâyet üzere olan imamları benimsemekle ve onların düşmanlarından uzaklaşmakla mümkün olur⁴¹.

Kuleynî, meseleyi inanç esasları arasında değerlendirirken Kur'an'dan yeni deliller de zikreder. Ona göre "kime hikmet verilmişse, ona çok hayır verilmiştir"⁴² âyetindeki "hikmet", Allah'ı, bilmek, itâat etmek ve imamı tanımaktır⁴³. Yine "Allah'a, Resûlüne ve indirdiğimiz nûra inanın"⁴⁴ âyetinde geçen "nûr", "Âl-i Muhammedden kıyâmete kadar gelecek imamların nûrudur. Onlar Allah'ın indirdiği nûrudurlar. Onlar Allah'ın göklerde ve yerdeki nûrudur"⁴⁵.

Kummî'nin de imâmet meselesini usûl-i dinin içinde mütâlea etmeyeceğini düşünmek pek mümkün değildir. Kummî'nin ifâdelerine göre, "Güçlü ve Ulu Allah'ın, Muhammed'den (s.a.s) ve imamlardan (a.s) daha üstün bir yaratılmış yaratmadığına; onların, Allah'ın gözünde halkın en sevgilileri, en ekremi ve O'nu en önce kabul edenleri olduklarına" inanmak gerekir⁴⁶. İmamlar, "Allah'ın kendilerine itâat etmeyi emrettiği ulu'l-emr olan kişilerdir"⁴⁷.

37 el-Cubbâi'nin lutf kavramı ile Tûsî arasındaki irtibat, tedkike değer bir konu olabilir.

38 Mâide: 5/3

39 Kuleynî, Usûlu'l-Kâfi, 1/195

40 Kuleynî, aynı eser, 1/199

41 Kuleynî, 1/180

42 Bakara: 2/269

43 el-Kâfi, 1/185

44 Teğâbun: 64/8

45 Kuleynî, 1/194

46 Kummî, İtikadât, 108

47 Kummî, aynı eser, 109

2. İmâmet Nass İle Olur

Konuyu Tûsî'ye ve diğer müelliflerimize göre ele almadan önce, Lûtf kavramından kısaca söz etmek, kanaatımızca faydalı olacaktır; çünkü Tûsî, imam tâyini meselesinde de yine "lûtf"u hareket noktası olarak seçer.

"Lûtf" daha çok Mu'tezilî ekolün terminolojisinde yer etmiş bir mefhumdur. Pezdevî'nin dediği gibi, bir yandan "istitaa", diğer taraftan da "Allah'a bir şey vâcib olup olmadığı" meseleleriyle alâkalıdır⁴⁸. "Salah-aslah"⁴⁹ ise, lutf'un bu ikinci yönünün sonuçları üzerine bina edilen bir meseledir.

Biz, Mu'tezile açısından oldukça önemli olan bu hususla ilgili tartışmaları ve başlı başına bir tetkik konusu olan Mu'tezilî-Şîî fikirlerin kaynaşmasını, özellikle "lûtf" kavramının Şîî düşünceye intikalini başka çalışmalara bırakarak bizi alâkadar eden bazı hususlara işaretle iktifa edelim. "Ehl-i Sünnet'e göre Allah'a hiç bir şey vâcib değildir. O'na hiç bir şey gerekmez"⁵⁰; "Mu'tezile, Kaderiyye, ve Râfızilere göre Allah'a gerekli olan vâcib olan şeyler vardır, onlara göre kullar için aslah olanı, en iyi ve faydalı olanı yapması Allah'a vâcibdir, gereklidir"⁵¹.

Pezdevî'nin bu ifâdeleri bize, Şîa'nın "lûtf" konusunda Mu'tezile ile aynı görüşü paylaştığını bildirmektedir⁵². Bu mâlumattan sonra Tûsî'nin şu sözleri daha iyi anlaşılabilir: "Lûtf iki kısma ayrılır: Birincisi Allah'ın fiilinden olanlar; ikincisi Allah'tan başkasının fiili ile olanlar. Her kısım da kendi arasında yukarıdaki gibi ikiye ayrılır: Birincisi vâciblerde olan lûtf, ikincisi menduplarda olan lûtf. Allah'ın fiilinden olan bütün lûtuflar vâcibdir, kul onunla mükellef kılınmıştır. çünkü onun yerine Allah'ın diğer bir fiilinin veya başka bir kimsenin fiilinin kâim olması imkansızdır. O lûtuftur; Allah üzerine vâcibdir"⁵³.

Tûsî'ye göre, daha önce de işaret edildiği gibi, "imâmın mevcûdiyeti vâcib teklifler hususunda bir lûtuftur"⁵⁴ yani Allah kulları için her

48 Ebû Yusr Muhammed el-Pezdevî, Ehl-i Sünnet Akâidi (çev. Şerafeddin Gölcük) İst. 1980, 178-179

49 "Salah-aslah" konusu hk. bk. Kemal Işık, Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri, Ankara 1967, 78; M. Ebû Zehra, İslâm'da Siyasi ve İtikadî Mezhepler Tarihi, İst. 1970, 178-9

50 Pezdevî, aynı eser, 179

51 Pezdevî, aynı eser, 179

52 Krş. M.R. el-Muzaffer, Şîa İnançları, 50

53 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 16-7

54 Tûsî, aynı eser, 16

zaman bir imam tayin etmek zorundadır. Bu husus Kuleynî'de "yeryüzünde iki kişi kalsa, onlardan biri hüccet olur"⁵⁵; "yeryüzü imamsız kalmaz"⁵⁶ şeklinde ifâdesini bulurken Kummî "inanıyoruz ki, yeryüzü Allah'ın yarattıkları için hüccetinden, yani açık (zâhir) veya gizli (hafî) ve belirsiz bir imamdan mahrum olamaz"⁵⁷ sözleriyle belirtilir.

"İmamın mevcudiyeti vâcib teklifler hususunda bir lûtf" olunca, "lûtf"un gereği olarak imam nasbı da Allah'a ait olacaktır. Tûsî bunu şöyle dile getirir: "Zikredilen imamın ya vâcibi ihlal etmesi veya kötü fiil işlemesi câiz olur, ya da öyle olması câiz olmaz. Eğer câiz olursa, lûtf olması yani yaklaştırılarak veya uzaklaştırılarak lûtf olması imkansız olur ve dışında olduğu şeylere dâhil olması gerekli olur. Yani ma'siyyetin ona câiz olmasından dolayı nefesine muhtaç olanlardan olur. O varoluşu itibarıyla muhtaç olunandır; muhtaç olanlardan değildir. Muhtaç olunan ise, muhtaç olandan başkadır (.....) Birinci kısımdan olması imkansız olursa, ikinci kısımdan olması gerekli olur; o zaman onun Allah'tan başkasının fiili ile nasbı imkansızdır; çünkü sırlara muttali olmayan, o sırlara hiçbir zaman muttali olamaz. Ma'siyyetin gerçekleşmesi kaçınılmaz olduğundan, vâsıfları ayırdetmeye kâdir olmayan bir kimsenin imam tâyin etmesi de imkansızdır"⁵⁸.

Tûsî, bir başka yerde imam nasbının Allah için gerekliliğini "umumî maslahat" meselesine bağlayarak şunları söyler: "İmam nasbında, mükellefler için umumî bir maslahat vardır; eğer mefsetet olsaydı onlara (mükelleflere) dönerdi; onlar için maslahattan başka her şey mefsetet olurdu"⁵⁹.

Tûsî, "imâmet konusunda seçme hakkının mükelleflere verilmesi niçin câiz olmasın" şeklinde gelebilecek bir soruya yine umumî maslahat noktasından hareketle şöyle cevap verir. "Zarurî olarak biliyoruz ki, muhakkak her hâkim idâre ettiklerini onlardan daha iyi bilir ve ancak onların maslahatlarını ister. Onların maslahatları yüzünden kâim nâibin seçilmesini onlara bırakması, kendisi için kötü bir iş olur"⁶⁰.

Kuleynî'de ve Kummî'de imam tâyini ile alâkalı olarak henüz "lûtf" konusuna temas edilmediği dikkatimizi çekmektedir. Kuleynî,

55 Kuleynî, 1/179

56 Kuleynî, 1/178

57 Kummî, İtikadât, 111

58 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 16

59 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 18; krş. İbn Haldun Mukaddime, 1/256

60 Tûsî, aynı eser, 19

imâmet müessesinin son derece şerefli ve yüksek bir mevki olduğu için ümmetin ihtiyarına bırakılmıyacağı görüşündedir⁶¹. Ona göre, imâmetin kıymetinin ve mevkiinin ümmet tarafından bilinebilmesi imkansız olduğundan imamın doğrudan doğruya Allah tarafından tâyini gerekmektedir⁶².

Kuleynî imamın doğrudan Allah tarafından tâyininin ya peygamber, ya da bir önceki imam vasıtasıyla olacağını söyler⁶³. Ona göre, Hz. Peygamber (s.a.s) daha vefat etmeden, kendisinden sonra kimin imam olacağını bildirmiştir; çünkü "Bugün size dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım"⁶⁴ âyetinde zikredilen "dinin kemâli" Ali b. Ebî Tâlib'in imâmeti ile tahakkuk etmiştir. Kuleynî, bu âyet nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber'in Âli'nin velâyetini izhâr etmekten çekinmesi üzerine "ey peygamber, sana indirileni tebliğ et"⁶⁵ âyetinin nâzil olduğunu, bunun üzerine Hz. Peygamber'in, Âli'nin kendisinden sonra velâyet makamına tâyin olduğunu bildirdiğini ifade eder⁶⁶.

Hemen hemen bütün Şii kaynaklarda Hz. Ali'nin imâmeti için vazgeçilmez bir delil olarak ileri sürülen "Gadîr Hum" hadisesi Kuleynî tarafından da zikredilir. Olay özetle şöyle olur: Hz. Peygamber (s.a.s) Vedâ Haccı'ndan dönerken yolda Mâide sûresinin 67. âyeti nâzil olur. (Ey elçi Rabbinden sana indirileni duyur; eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur) Bu âyet nâzil olduğu zaman hacdan dönen Hz. Peygamber'in de içinde bulunduğu kabile, Mekke ile Medîne arasındaki Cuhfe yakınlarında Gadîr Hum denilen bir yere gelmiştir. Burada ağaç, su gibi şeyler olmadığı için konaklamak âdeti yoktur; fakat yolların ayırım noktası olduğundan Hz. Peygamber ashâbının durup etrafında toplanmasını ister ve kızgın güneş altında onlara hitap eder⁶⁷. Kuleynî'ye göre bu âyetin nâzil olma sebebi, Mâide sûresinin 55. âyetiyle (sizin dostunuz ancak Allah, O'nun elçisi ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren, rükûa varan mü'minlerdir), Hz. Ali'nin velâyeti bildirilmiş olmasına rağmen Hz. Peygamber'in "ümme Ali'nin velâyetini reddedip dinden çıkar endişesiyle" gizlemiş olmasıdır⁶⁸. Kuleynî, Mâide sûresinin 67. âyetinin nâzil olması

61 Kuleynî, 1/199

62 Kuleynî, 1/199

63 Kuleynî, 1/286, 287, 289, 290 vs.

64 Mâide: 5/3

65 Mâide: 5/67

66 Kuleynî, 1/291

67 Bu konu hk. bk. E.R. Fiğlahı, Çağımızda İtikâdi İslâm Mezhepleri, 108-9; A. Gölpinarlı, İslâm Mezhepleri ve Şiilik, İst. 1979, 40-44

68 Kuleynî, 1/289

üzerine Hz. Peygamber'in Gadir Hum'da "Allah'ın, Ali'nin velâyetini bildirdiğini" şöyle ilân ettiğini söyler: "Ben kimin mevlâsı isem, Ali de de onun mevlâsıdır; Allahım ona dost olanlara dost, düşman olanlara da düşman ol"⁶⁹

Kuleynî, Şîa'ya göre oldukça önemli olan bu hadiseyle birlikte, Hz. Ali'nin imâmeti için daha birçok delil zikreder. Mesela ona göre, Arşın listesinde şöyle yazar: "Hamza Allah'ın ve Resûlü'nün aslanı ve şehitlerin efendisidir. Arşın en yüksek noktasında ise "Ali emîru'l-mü'minin'dir" diye yazar⁷⁰. Kuleynî'ye göre Kur'an'da birçok âyet Ali'nin imâmetini bildirmiştir⁷¹: "şayet yolda doğru gitselerdi onlara bol su verirdik"⁷² âyeti, "eğer Emîru'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib'in velâyeti, çocuklarının vasîliği istikametinde gidip, emir ve nehiyle onlara itâat etselerdi onlara bol su verirdik" manasını tazammun etmektedir ve Ali'nin imâmetine delildir⁷³.

"İmâmet Meselesi" başlığı altında Kuleynî'nin imâmet ve risâlet arasında tesis etmeye çalıştığını söylediğimiz bağ, imam tâyininde yine karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber'den sonra imam olacak kişilerin bir önceki imam tarafından bildirilmesi lazımdır. İmamlar "muhaddes" olduklarından⁷⁴ Allah kendilerinden sonra kimin imam olacağını onlara beyan eder; "her imam kendinden sonra kimin imam olacağını bilir ve onu vasiyet eder"⁷⁵. Kuleynî'ye göre, imamın kendinden sonraki imamı tâyin etmesi, Kur'an'ın "Allah size emânetleri ehline tevdi etmenizi emreder"⁷⁶ emrine uymaktan başka bir şey değildir⁷⁷. Üstelik bir imam görevi Allah'ın emriyle⁷⁸ bir sonraki imama devrederken yanında bulunan kitap, silah, ilim vb. emânetleri de tevdi eder⁷⁹.

Kummî'ye gelince, meseleyi teferruata dalmaksızın net bir şekilde ortaya koyduğuna şahit olmaktayız. Ona göre her nebînin yüce Allah'ın emriyle kendisine vasiyette bulunduğu bir vasîsi vardır⁸⁰; Allah Hz.

69 Kuleynî, 1/295

70 Kuleynî, 1/224

71 Krş. A. Gölpınarlı, aynı eser, 313

72 Cin: 72/16

73 Kuleynî, 1/220

74 Kuleynî, 1/269, 270

75 Kuleynî, 1/277

76 Nisâ: 4/62

77 Kuleynî, 1/276

78 Kuleynî, 1/277-8

79 Kuleynî, 1/276

80 Kummî, İtikadât, 107

Muhammed'den ve imamlardan daha üstün bir varlık yaratmamıştır⁸¹. Kummî, Kuleynî'nin beyan ettiği hususları sanki aynen kabul etmiş gibidir. Pek bir yenilik göze çarpmamaktadır. Mesela 12. imamdan söz ederken şöyle der: "Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun Nebî ve selâm üzerlerine olsun imamlar, onun adını ve soyunu işaret etmişler, onu tâyin etmiş ve müjdelemişlerdir"⁸².

Kirmânî'nin, imâmetin ancak Allah tarafından nassla mümkün olacağı hakkında ileri sürdüğü delilleri dikkatle tetkik ettiğimiz zaman adeta Kuleynî'nin ve Kummî'nin bu konudaki fikirlerinin daha sistemli bir şekilde ortaya konulmuş haliyle karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Onun ileri sürdüğü yedi delilden ilk ikisi imâmetin nübüvvetle alâkasını ön şart olarak almıştır; "imâmet için asıl olan nübüvvetir, imâmet nübüvvetin dalıdır ve Resûlullah'ın makamına haleftiktir; ancak Allah'ın ve Resûlü'nün ihtiyarıyla ve nassla sahih olması evlâdır. O halde imâmet de ancak nassla sahih olur"⁸³. Bundan sonraki iki delil "Allah'tan başkasının sırlara muttali olamayacağı" noktasından hareketle imâmetin nassla olması gerektiğini ifâde etmeye çalışır⁸⁴. Kirmânî beşinci delilinde şöyle der: "İmâmet için azalarda ziyâdelik ve noksanlık gibi yaratılıştan mevcut bir alâmet yoktur ki, bu alâmetleri taşıyan imam olsun. Meselâ devenin uzun boynu ve filin hortumunun olması, ne zaman görülürse bu cinslerin yaratılışına delâlet eder. İmamın bilinmesi dinen bir vecibedir. Dinen bilinmesi gerekli olan şeylere ancak resuller vasıtasıyla yol bulunur. İmâmet de ancak Resûlullah'ın dilemesi, nassı ve işaretiyle olduğundan ancak nassla ve tevkîfi olarak sahih olur"⁸⁵. Kirmânî'nin altıncı delili de ilk iki delili gibidir. Nübüvvet Allah'ın ihtiyarıyla olduğundan bâtil olması mümkün değildir; imâmetin de bâtil olma ihtimalinin ortadan kalkabilmesi için Allah'ın ihtiyarıyla olması lazımdır⁸⁶. Diğer delil ise, imâmetin yeryüzünde Allah'ın halifeliği olduğu için Allah'ın ihtiyarıyla olması gerektiği hususuna dayanır⁸⁷.

3. İmamlara İtâat ve Bunun İmân-Küfürle Alâkası

Tûsî'nin imam tarifine tekrar baktığımızda imâmın "umumî ri-yâsete asâleten sâhip"⁸⁸ bir kimse olarak tavsif edildiğini görebiliriz.

81 Kummî, aynı eser, 108

82 Kummî, İtikadât, 112

83 Kirmânî, el-Mesâbih, 105-6

84 Kirmânî, aynı eser, 106-7

85 Kirmânî, aynı eser, 107

86 Kirmânî, aynı eser, 108

87 Kirmânî, aynı eser, 108

88 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 15

Üstelik bu umumî riyâset, hem dünyevî hem de dîni hususlarda geçerlidir⁸⁹. Böyle bir kimseye itâatın gerekli olduğu zımnen anlaşılmağa beraber, Tûsî'nin ifâdelerinde daha açık bir şekil kazanmamıştır.

Aynı şekilde imama itaat meselesinin imân-küfür yönünden değerlendirilmesi de Tûsî'nin Risâle-i İmâmet'inde açıklık bulamamıştır. Fakat imâmet meselesi inanç esaslarından sayıldığından imamlara itâatın dinî yönden mevkiini az çok tahmin etmek imkan dahilindedir.

Kuleynî'ye göre "dinî ve dünyevî işlerin en yücesi, en şerefli, eşyanın anahtarı ve Allah'ın rızasının kapısı, tanıdıktan sonra imâma itâattır"⁹⁰; Allah, "Allah'a, Resûlullah'a ve sizden olan emir sâhiplerine itâat edin"⁹¹ âyetiyle imamlara itâatı farz kılmıştır⁹².

Kuleynî, imamlara itâat meselesinde de, imâmet-nübüvvet meselesinden hareketle itâatın keyfiyyetini tespit etmeye çalışır. Ona göre, "İtâat hususunda nebîlerle imamlar ortakdırlar"⁹³. Dolayısıyla "bir kimse, Allah'ı, Resûlü'nü, imamların hepsini ve zamanının imamını bilinceye kadar, ona dönüp teslim oluncaya kadar mü'min olamaz"⁹⁴. Başka bir yerde, Kuleynî meseleyi şöyle ifade eder: Bu ümmetten kim imamsız olursa, sapık ve şaşkın olmuş demektir. Eğer bu hali üzere ölürse, küfür ve nifak hali üzere ölmüştür"⁹⁵; aslında Allah'ı bilmek bile "hidâyete ermiş imamlara uymakla, onların düşmanlarından Allah'a sığınmakla"⁹⁶ mümkün olur. Kuleynî'ye göre, Allah'a giden yolun tek kapısı imamlardır⁹⁷; Allah, "Allah'a, Resûlü'ne ve indirdiğimiz nûra inanın"⁹⁸ âyetiyle imamlara inanmayı farz kılmıştır; çünkü bu âyetteki "nûr" imamların nûrudur⁹⁹. "O," ey imân edenler. Allah'tan sakının ve sadıklarla beraber olun"¹⁰⁰ âyetinde belirtilen "sâdıklar"ın imamlar olduğu kanaatindedir¹⁰¹.

89 Tûsî, aynı eser, 15

90 Kuleynî, 1/285-6

91 Nisâ: 4/59

92 Kuleynî, 1/187

93 Kuleynî, 1/208

94 Kuleynî, 1/80

95 Kuleynî, 1/184

96 Bk. Kuleynî, 1/180

97 Kuleynî, aynı eser, 1/196

98 Teğâbun: 64/8

99 Kuleynî, 1/194

100 Tevbe: 9/120

101 Kuleynî, 1/208

Kuleynî, başka bir rivâvette meseleyi daha açık olarak şöyle dile getirir: “Biz (imamlar), Allah’ın bize itâatı farz kıldığı kimseleriz. İnsanlar ancak bizi bilmekle kurtuluşa ererler ve bilmemeleri mazur görülmez. Bizi bilen mümin, inkar eden de kâfir olur”¹⁰².

Kummî, “onlar (imamlar), Allah’ın kendilerine itâat etmeyi emrettiği ulu’l-emr olan kişilerdir”¹⁰³ diyerek bu husustaki görüşünü ortaya koyar. Ona göre, “imamları sevmek iman, onlardan nefret etmek küfürdür”¹⁰⁴. Kummî, daha da ileri giderek şöyle der: “Onların buyruğu Allah’ın emri; yasakları da Allah’ın nehyidir. Onlara itâat Allah’a itâat; onlara karşı gelme, itâatsızlık Allah’a karşı gelme; onların dostları Allah’ın dostu (velî) ve düşmanları da Allah’ın düşmanlarıdır”¹⁰⁵.

4. İmamların Sıfatları

İmamların sıfatları denince ilk akla gelenin imamların mâsumluğu olduğu aşıkardır. Tûsî, ciddi bir şekilde işlediği imamların sıfatları konusunda ağırlığı “ismet” sıfatına verir; sonra kısa kısa diğer sıfatları inceler. Kuleynî, Kummî ve Kirmânî’de böyle sistemli bir işleyiş tarzına rastlamak maalesef mümkün değildir. Kuleynî’de gördüğümüz “İmamlara da vahyedilmesi”¹⁰⁶ hususu, ne Kummî’de, ne Kirmânî’de ne de Tûsî’de vardır.

a) İsmet:

İsmet, yani mâsum oluş, temelde nübüvvetle alâkalı bir istilâh olup “nebilere ve resûllerin büyük ve küçük günahlardan kasıd yoluyla mâsum” olmaları şeklinde anlaşılmaktadır¹⁰⁷. Perdevî, bu hususa şu ifadeyi eklemek ihtiyacı hisseder: onlar (nebilere ve resuller) “çok küçük hatalardan uzak değillerdir”¹⁰⁸. Çağdaş Şii müelliflerden M.R. el-Muzaffer de ismeti şöyle târif eder: “İsmet, yani masum oluş küçük büyük bütün günahlardan, yanılmaktan ve unutmaktan münezzehtir”¹⁰⁹. Tûsî’nin ve diğer müelliflerimizin meseleye bakışlarını daha iyi değerlendirebilmemiz için M.R. el-Muzaffer’in bu konuda söy-

102 Kuleynî, 1/187

103 Kummî, İtikadât, 109

104 Kummî, aynı eser, 110

105 Kummî, aynı eser, 110

106 Kuleynî, 1/176 vd.

107 Pezdevî, Ehl-i Sünnet Akâdi, 240; krş. Taftazânî, Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi, bz. Süleyman Uludağ, İst. 1980, 302

108 Pezdevî, aynı eser, 240

109 M.R. el-Muzaffer, Şia İnançları, 43

lediklerini nakletmek faydalı olur kanaatındayız. Ona göre, peygamberlerin mâsum olmasının esas sebebi, insanların peygamberlere inanmak hususunda şüpheye düşmemeleridir¹¹⁰. Aynı durum imamlar için de gereklidir; çünkü imamlar da halkın hidâyeti için çalışmaktadırlar, dolayısıyla onların da mâsum olmaları lazımdır¹¹¹.

Tûsî'ye göre ismet, mükellefin ma'siyyetten kaçınmasını sağlayan sıfattır¹¹². İmamların bu sıfatla vasıflanması iki sebepten dolayı gereklidir: 1) İmam ne kedi nefesine, ne de başka bir imama muhtaç olmalıdır; bunun için de mâsum olması zaruridir¹¹³. 2) İmam nasbı Allah'a vâcib olduğundan dolayı, O'nun insanların maslahatlarını ayakta tutamayacağını ve onları idâre edemeyeceğini bildiği bir kimseyi imam tâyin etmesi düşünülemez. Durum bu merkezde olunca, mâsum olmayan birinin imam olması imkansız olacağından, imamların mâsum olmaları gereklidir¹¹⁴.

Tûsî, imamların ismet sıfatı ile alâkalı olarak akla gelebilecek bazı sualleri cevaplandırırken câlib-i dikkat ifâdeler kullanır. Mesela, "mâsum, ma'siyyete kâdirdir; fakat o kudreti dahilinde olan şeydir, içten bir isteme olmadığı için vaki olmaz"¹¹⁵; "özel lûtuflara ki, ismet onun kesbiyle olur, herkes müstahaktır; Allah insanlardan birini tercih eder"¹¹⁶.

Kuleynî, "imam günahlardan ve her türlü hatadan uzaktır"¹¹⁷, "imâmet işiyle görevlendirilen kişiler mâsum olurlar"¹¹⁸ şeklindeki rivâyetlerle, bu konuyu ortaya koyar. Buna göre ismetin menşei nebîlerde bulunan ve nübüvveti taşıyan "Ruhu'l-Kuds"dür. Hz. Peygamber (s.a.s) vefat ettiği zaman, bu "Ruhu'l-Kuds" imamlara intikal etmiştir; o uyumaz, gaflete düşmez, boş şeylerle uğraşmaz, bâtıldan, kibir ve yalandan uzak durur¹¹⁹.

Kummî'yi "ismet" hususunda biraz daha hassas görmekteyiz. Ona göre, "imamların halleri ile ilgili bir hususta günahsızlıklarını (ismet)

110 Bk. M.R. el-Muzaffer, aynı eser, 43

111 Bk. M.R. el-Muzaffer, aynı eser, 43

112 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 19; krş. Şeyh Mufid, aynı eser, 122

113 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 20

114 Tûsî, aynı eser, 21

115 Tûsî, aynı eser, 20

116 Tûsî, aynı eser, 20

117 Kuleynî, 1/200

118 Kuleynî, 1/203

119 Kuleynî, 1/272

inkâr eden bir kimse, onları tanımamaktadır; onları tanımayan (cahil) bir kimse ise kâfirdir"¹²⁰.

Kummî'ye göre, mâsum olan imamlar her türlü lekeden temizlenmişlerdir; büyük küçük hiç bir günah işlemezler; Allah'ın emrettiklerini yaparlar ve ona karşı gelmezler¹²¹. İmamlar, "işlerini başından sonuna kadar kemâl, tâmlîk ve ilim sıfatları ile vasıflandırmışlardır"¹²².

Kirmânî'nin "ismet" meselesinde kendi açısından güçlü deliller ileri sürdüğünü görmekteyiz. Ona göre imam, Resûlullah'ın makamında kâimdir; dinî işler ve nizamın korunması onun görevlerinin başında gelir. Eğer imamın mâsum olmaması câiz olursa, ümmet bazı hükümlerde veya bütün hükümlerde Resûlullah'ın yolundan ayrılır; bu ise zulme yol açar, insanların parçalanmasını cemâatin dağılmasını intâc eder. Öyle ise imam mâsum olmalıdır¹²³. Resûlullah'ın makamında kâim birisi olarak zekatı, sadakayı humsu toplayıp yerinde harcaması imamın mâsum olmasını gerektirir¹²⁴. Hadlerin yerli yerince tatbik edilebilmesi için imam mâsum olmalıdır¹²⁵. İmam mâsum olmazsa, ümmet onun arkasında kıldığı namazdan şüpheye düşecektir. Şek ise, dinde ve ibâdetde cehennem yoludur; öyleyse imam mâsum olacaktır¹²⁶.

Kirmânî, "ey imân edenler, Allah'a Resûlullah'a ve sizden olan emîr sâhiplerine itâat edin"¹²⁷ âyetinde "emir sâhipleri"nin imamlar olduğuna inandığı için, imamlara itâatın mâsum resullere itâat'e vasledildiğini bunun için de imamların nebîler gibi olması gerektiğini söyler: "Resullere itâat mâsum oldukları için farz kılınmıştır; imamlara itâatın farz kılınmasının da imamların ismet'i sebebiyle olması gereklidir"¹²⁸. Ona göre, Resûlullah'ın makamında kâim olan imamın emîn, güvenilir ve mâsum olması gerekir ki, kendisine tevdi edilen emânete hiyâneti imkan dahilinde olmasın ve yaptığı işlerde de hata ihtimali bulunmasın¹²⁹.

b) İlim

Tûsî'ye göre imamların ilim sıfatı, şeriat siyâset, âdâb, husumetleri ortadan kaldırmak vb. dinî ve dünyevî ilimlerden öğrenmeleri gerekli

120 Kummî, tikadât, 113

121 Bk. Kummî, İtikadât, 113

122 Kummî, İtikadât, 113

123 Kirmânî, el-Mesâbih, 96

124 Kirmânî, aynı eser, 97

125 Kirmânî, aynı eser, 98

126 Kirmânî, aynı eser, 98

127 Nisa: 4/58

128 Kirmânî, aynı eser, 99

129 Kirmânî, aynı eser, 99

olan şeyleri bilmeleridir. Bu bilgiler olmaksızın onların idâreye muktedir olmaları imkansız olur¹³⁰.

Kuleynî, "ilim" sıfatı üzerinde oldukça fazla durur; çünkü imâmet ve nübüvvet arasında tesis edilmeye çalışılan köprünün dayanaklarından birisi de "ilim" meselesidir.

Kuleynî'nin naklettiklerine göre, imamlar, her şeyi bilirler; Allah hiçbir zaman sorulan bir suale bilmiyorum diyen kimseyi imam tâyin etmez¹³¹. İmamlar göklerde ve yerde olanları cennet ve cehennemde olanları, olmuş ve olacak şeyleri bilirler¹³². Her şeyi bilen insan elbette ne zaman öleceğini de bilecektir; fakat Kuleynî, "imamlar ancak kendi ihtiyarlarıyla ölürlər"¹³³ rivayetini eklemeyi de ihmal etmez. Kuleynî, imamların ilminin üç yönlü olduğunu söyler: mâzi, gelecek ve hal. "Mâzi imamlara bildirilmiştir; gelecek yazılmıştır, önlerine serilir; hâl ise kalbe ilka edilir"¹³⁴.

İmamların, Kuleynî'ye göre sınırsız olan bu ilimleri iki şekilde hasıl olur: Birincisi, tevârüs yoluyla: İmâmetin alâmetlerinden birisi de ilimdir; çünkü bir imam ölürken "emânetlerin ehline tevdi edilmesi" emrine uyarak ilmi, bir sonraki imama devredecektir¹³⁵. Zaten Hz. Peygamber (s.a.s) vasîsi olan Ali'ye kendisinin ilmi ile birlikte bütün geçmiş peygamberlerin ve nebîlerin ilmini de bırakmıştır¹³⁶. Yeryüzünün âlimsiz kalması imkansız olduğu için, bir âlim ilmine vâris birisini bırakmaksızın ölmez¹³⁷, öyleyse imamlar, nebîlerin ve resullerin ilmine vâris olan kimselerdir¹³⁸. İkincisi, imamların öğrenmeyi istedikleri yeni şeylerin ilmidir. "İmamlar bir şeyi öğrenmeyi istedikleri zaman, Allah o şeyi onlara öğretir"¹³⁹. Bu öğrenme ise, Kuleynî'nin "muhaddes" mefhumuyla ifâde ettiği "ses işitme" şeklinde olur; gelen melek görünmeksizin söyleyeceklerini imama söyler¹⁴⁰. M.R. el-Muzaffer, bu hususla alâkalı olarak şöyle der: "İmam herhangi bir şeyi bilmek dilerse o için bütün ger-

130 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 21

131 Kuleynî, 1/227

132 Kuleynî, 1/261

133 Kuleynî, 1/257 vd.

134 Kuleynî, 1/264, 227

135 Kuleynî, 1/276

136 Kuleynî, 1/224

137 Kuleynî, 1/223

138 Kuleynî, 1/224-5

139 Kuleynî, 1/258

140 Kuleynî, 1/271, 175, 176 vs.

çeği, tozdan pastan arınmış yapımı güzel bir aynaya, karşısındaki şeyler nasıl aksederse, olduğu gibi görünürse, imamın gönlüne de böyle akseder, görünür"¹⁴¹.

Kuleynî, "hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"¹⁴² âyetindeki "bilenler" in imamlar olduğu kanaatındadır¹⁴³. Ayrıca "ilimde rüşuh sâhibi olanlar"¹⁴⁴ da Hz. Ali ve ondan sonraki imamlardır¹⁴⁵.

Kummî, İtikadât'ında imamların ilmine müstakil bir yer ayırmaz. Yalnız nebiler, resuller ve hüccetler (imamlar) in meleklerden daha üstün oldukları hususunu işlerken bu üstünlüğün ilim vasıtasıyla olduğuna dikkati çeker¹⁴⁶. İsmet'ten bahsederken de "onlar mâsumdurlar; işlerini başından sonuna kadar kemâl, tamlik ve ilim sıfatları ile vasıflandırmışlardır"¹⁴⁷ ifâdesini kullanır.

Kummî'nin işaret ettiği gibi, ilim meselesini doğrudan ismet'in ışığı altında değerlendirerek anlamaya çalışmak belki de en isâbetli yol olacaktır; çünkü ismet sâhibi bir kimsenin ilmi elbette farklı olacaktır.

Kirmânî de el-Mesâbîh'de mesele üzerine doğrudan eğilmemiştir. Fakat gerek Hz. Ali'nin imâmeti için deliller getirirken¹⁴⁸, gerekse Hâkim bi-Erillah'ın imâmetinden söz ederken imamların ilim sâhibi olmalarından da bahsetmiştir¹⁴⁹.

c) Şecâat

Tûsî, imamın, "fitneyi önlemek, bâtil ehlini engellemek ve zorlamak için bu sığata muhtaç" olduğunu, kendisine baş kaldıranlara karşı ancak bu sığata karşı koyabileceğini söyler¹⁵⁰, fakat şecâatın ne olduğunu târif etme ihtiyacını bile hissetmez. Belki de bu durum, onun eserinin başında söylediği "risalenin veciz olması" arzusunun bir neticesi olabilir.

Kuleynî'nin, tespit edebildiğimiz kadarıyla bir yerde, imamların şecâatından bahsettiğini görüyoruz. O da imamların ilmiyle alâkalı ola-

141 M.R. el-Muzaffer, Şia İnançları, 53

142 Zümer: 9

143 Kuleynî, 1/212

144 Ali İmrân: 6

145 Kuleynî, 1/213

146 Bk. Kummî, İtikadât, 104

147 Kummî, aynı eser, 113

148 Bk. Kirmânî, el-Mesâbîh, 109 vd.

149 Bk. Kirmânî, aynı eser, 128 vd.

150 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 21

rak zikredilir. Ona göre, bütün imamlar ilim, şecâat ve tâat yönünden müsavidirler¹⁵¹.

d) Efdâliyyet

İmamların cesâret, cömertlik ve kemâl gibi sıfatlarla muttasıf olma yönünden en faziletli insan olmalarıdır¹⁵². Tûsî, imamın tebeasının önünde olması yüzünden, başka bir kimsenin ondan daha efdal olmasını akla aykırı görür¹⁵³.

Kuleynî de imamların en faziletli kimseler olacağı kanaatindedir. Ona göre, faziletlerin hepsi, imamların isteyip istemediklerine bakılmaksızın ve imamların faziletli olabilmek için gayret sarfetmelerine hacet kalmaksızın, Allah tarafından onlara tahsis edilmiştir¹⁵⁴.

Kummî'ye göre Allah, Muhammed'den (s.a.s) ve imamlardan daha üstün bir mahluk yaratmamıştır; onlar Allah'ın gözünde halkın en sevgilileri ve ekremidirler¹⁵⁵.

e) Tahâret

Tahâret, imamın yaratılış, huy, neseb bakımından her türlü ayıptan uzak olmasıdır¹⁵⁶. Tûsî, imamın bu sıfatının fıtrata uygun olana yaklaşmak ve kalbi ona meylettirmek bakımından "lûtf"un mecrâsında bulunduğunu beyan eder¹⁵⁷.

Kuleynî, imamların bu sıfatları üzerinde biraz fazlaca durur. Ona göre, Allah imamların cesetlerini illiyyînden ruhlarını ise ondan daha üstün bir şeyden yaratmıştır¹⁵⁸, Allah bir imam yaratmak istediği zaman, arşın altından melek vasıtasıyla yaşayan imama su gönderir ve meleğe bu suyu ona içirmesini emreder; işte yeni imam bu kutsal sudan yaratılır¹⁵⁹. Kuleynî, hiçbir kimsenin imamları yedikleri içtikleri şeylerden, yalancılık, insanların mallarını yemek gibi suçlardan dolayı itham edemeyeceğini söyler¹⁶⁰. Tahârat, imâmetin alâmetlerinden biridir¹⁶¹.

151 Kuleynî, 1/275

152 Bk. Tûsî, aynı eser, 21

153 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 21

154 Kuleynî, 1/201

155 Bk. Kummî, İtikadât, 108

156 Bk. Tûsî, Risâle-i İmâmet, 21

157 Tûsî, aynı eser, 21

158 Kuleynî, 1/389

159 Kuleynî, 1/387

160 Kuleynî, 1/200

161 Kuleynî, 1/200

f) Akrebiyyet

Akrebiyyet, imamların Allah'a en yakın ve sevaba en fazla hak kazanan kimseler olmasıdır¹⁶². Tûsî, bunun imamların tebaalarına takdîm edilebilmelerinin gereği olduğu fikrindedir; takdîm edildiklerine göre Allah'a en yakın kimse olmalıdırlar¹⁶³.

g) Âyet ve Mucize Sâhibi Olmaları

Tûsî, imamların, imâmetlerine delâlet eden âyet ve mucizelerin, yalnız kendilerine ait olması lazım geldiğini söyler¹⁶⁴. Ona göre, imamlar imam olduklarını kabul ettirebilmek için zaman zaman bunlara ihtiyaç hissederler; izhâr edildiği zaman onların Allah tarafından nasbedilmiş oldukları anlaşılır¹⁶⁵.

Kuleynî'ye göre, imamların hayatları baştan sona âyet ve mucizelerle doludur¹⁶⁶. Kummî ise, imamların mucizeleri ve delilleri olduğunu söylemekle yetinir¹⁶⁷.

h) İnfirad

İnfirad, imamın zamanının biricik şahsiyeti olması, yani tekliği-dir¹⁶⁸. İmamın tek olması, imâmetin bütün insanlara şâmil olmasının bir neticesidir¹⁶⁹. Tûsî'ye göre fitne ve fesadın ortadan kalkabilmesi için imamın tek olması zarurîdir¹⁷⁰.

Kuleynî de imamların zamanlarının tek şahsiyeti olduğunu bildirir¹⁷¹.

5. İmamların Sayıları

Tûsî, imamların isimlerini zikretmeksizin sayılarının oniki, gerçek fırkanın da sâdece oniki imama inanan İsnâ Aşeriyye olduğunu bildirir¹⁷². Tûsî'nin bu oniki imamının, Kuleynî'nin ve Kummî'nin isimlerini zikrettikleri, daha doğrusu İmâmiyye'nin imamet anlayışının iskeletini

162 Bk. Kummî, aynı eser, 22

163 Kummî, aynı eser, 22

164 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 22

165 Tûsî, aynı eser, 22

166 Bk. Kuleynî, 1/385 vd.

167 Kummî, İtikadât, 110

168 Bk. Tûsî, Risâle-i İmâmet, 22

169 Tûsî, aynı eser, 22

170 Tûsî, aynı eser, 22

171 Bk. Kuleynî, 1/201

172 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 23

oluşturan oniki imamdan başkası olduğunu düşünmek elbette mümkün değildir.

Kuleynî'nin ve Kummî'nin isimlerini zikrettikleri oniki imam şunlardır:

1. Ali b. Ebî Tâlib¹⁷³,
2. Hasan b. Ali¹⁷⁴,
3. Hüseyin b. Ali¹⁷⁵,
4. Ali b. Hüseyin¹⁷⁶,
5. Ebû Câfer (Muhammed) el-Bâkır b. Ali¹⁷⁷,
6. Ebû Abdillâh Câfer b. Muhammed es-Sâdık¹⁷⁸,
7. Ebû'l-Hasan Musâ el-Kâzım¹⁷⁹,
8. Ebû'l-Hasan Ali er-Rızâ¹⁸⁰,
9. Ebû Câfer Muhammed et-Tâkî¹⁸¹,
10. Ebû'l-Hasan Ali en-Nakî¹⁸²,
11. Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali el-Askerî¹⁸³,
12. Muhammed b. el-Hasan¹⁸⁴.

Kuleynî, 12. imamın ismini zikretmez; ondan "sâhibu'd-dâr"¹⁸⁵, "hüccet"¹⁸⁶ ve "kâim"¹⁸⁷ diyerek bahseder. Kuleynîye göre, 12. imamın isminin zikredilmesi yasaklanmıştır; "onu ismiyle ancak kâfirler çağırır-ırlar"¹⁸⁸.

173 Bk. Kuleynî, Usûl el-Kâfi, 1/292-297; Kummî, İtikadât, 115

174 Bk. Kuleynî, aynı eser, 1/297-300; Kummî, aynı eser, 115.

175 Bk. Kuleynî, aynı eser, 1/300-303; Kummî, aynı eser, 115

176 Bk. Kuleynî, aynı eser, 1/303-304; Kummî, aynı eser, 116

177 Bk. Kuleynî, aynı eser, 1/305-306; Kummî, aynı eser, 116

178 Bk. Kuleynî, aynı eser, 1/306-7; Kummî aynı eser, 116

179 Bk. Kuleynî, aynı eser, 307-311; Kummî, aynı eser, 116

180 Bk. Kuleynî, aynı eser, 1/311-20; Kummî, aynı eser, 116

181 Bk. Kuleynî, aynı eser, 1/320-323; Kummî, aynı eser, 116, 109

182 Bk. Kuleynî, aynı eser, 1/323-5; Kummî, aynı eser, 117, 109

183 Bk. Kuleynî, aynı eser, 1/325-8; Kummî, aynı eser, 117, 109

184 Bk. Kuleynî, aynı eser, 1/328 vd.; Kummî, aynı eser, 109

185 Kuleynî, aynı eser, 1/328

186 Kuleynî, aynı eser, 1/333

187 Kuleynî, aynı eser, 1/333

188 Kuleynî, aynı eser, 1/333

Kummî ise, onu, "el-Kâim", "el-muntazar" lakablarıyla beraber, esas ismiyle de zikreder¹⁸⁹, isminin zikredilip-zikredilmemesi hususunda bir şey söylemez. Kummî, Hz. Peygamber (s.a.s) de dahil bütün imam-ların zehirlenerek öldürüldüğü kanaatındadır¹⁹⁰.

Kirmânî'ye gelince: Ona göre, altıncı imam Câfer es-Sâdik'tan sonra yedinci imam oğlu İsmâil'dir¹⁹¹. Kirmânî, imâmetin İsmâil'e ait olduğuna dair birçok delil getirmeye çalışır¹⁹².

6. Gaybet

Gaybet, Şîî düşüncede, 12. imam olarak bilinen Muhammed b. el-Hasan'ın halen sağ olduğuna ve insanlardan gizlenmiş olduğuna dair inançdır¹⁹³. Tûsî'ye göre, 12. imamın gizlenmesi, insanların yüzünden olmuştur; sebebi de mağlubiyet ve idâreyi yitirme korkusudur¹⁹⁴. Kuleynî ise bunun ölüm korkusundan olduğunu söyler¹⁹⁵.

12. imamın gaybeti ikidir: Birisi küçük (gaybet-i suğrâ); diğeri ise büyük (gaybet-i kübrâ) olan gaybettir¹⁹⁶. Gaybet-i suğrâ dönemi, "halen sağ olduğuna inanılan onikinci imamın kaybindan yani 260/873 yılından sonra 15 Şaban 328/27 Mayıs 940 tarihine kadar ki devreye" denir¹⁹⁷. Bu dönemde onikinci imam ile insanlar arasındaki münâsebeti arka arkaya dört sefir temin etmiştir¹⁹⁸. Dördüncü sefir Ali b. Muhammed'in ölümü ile Gaybet-i Kübrâ dönemi başlamıştır. Bu dönem Sâhibu'z-Zaman'ın zuhuruna kadar sürecektir¹⁹⁹.

12. İmam Muhammed b. el-Hasan, şartlar tahakkuk ettiği zaman zuhûr edecek ve yeryüzünü, zulümle nasıl dolduysa aynı şekilde adâletle dolduracaktır²⁰⁰.

Tûsî, bu Gaybet-i Kübrâ döneminin müddeti hakkında Allah'ın âlim ve kâdir olduğuna inananlar için bir problem olmayacağı kanaatin-

189 Kummî, İtikadât, 111

190 Kummî, aynı eser, 115-117

191 Kirmânî, el-Mesâbîh, 128 vd.

192 Kirmânî, aynı eser, 128 vd.

193 Bu konu hk. bk. E.R. Fiğlah, Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri, 112-3; A. Gölpınarlı, İslâm Mezhepleri ve Şîilik, 528.

194 Tûsî, Risâle-i İmâmet, 25.

195 Kuleynî, 1/338

196 Kuleynî, 1/340

197 E.R. Fiğlah, aynı eser, 112

198 E.R. Fiğlah, aynı eser, 112, A. Gölpınarlı, aynı eser, 528-32

199 E.R. Fiğlah, aynı eser, 113; A. Gölpınarlı, aynı eser, 533

200 Bk. Kuleynî, 1/338; Kummî, İtikadât, 111

dadır²⁰¹. Ona göre “enbiyâdan Hızır ve İlyas’ın, şakîlerden Deccal ve Sâmirî’nin uzun ömür ve gaybetleri”, eğer sahih ise bu iki grubun ortasında olan 12. imamın gaybetinin sahih olmaması için hiç bir sebep yoktur²⁰².

Kummî, bu dönemle alâkalı olarak şunları söyler. “Biz, ondan başka kaaim bulunmasının câiz olmadığına inanırız. O istediği kadar gizlilik (gaybet) içinde kalabilir; hatta onun yokluğu (gaybet), dünyanın ömrü boyunca sürse bile, ondan başka bir kaaim olmayacaktır; çünkü Allah’ın selât ve salâmı üzerine olsun Nebî ve selâm üzerlerine olsun imamlar, onun adını ve soyadını işaret etmiş ve müjdelemişlerdir”²⁰³. Kummî’nin şu enteresan ifâdeleri de kullandığını müşâhede etmekteyiz: “o (sâhibu’z-zaman), Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasa da, dinini bütün dinlerin üstüne çıkarması için²⁰⁴ Allah’ın çıkardığı kimsedir. Ve selâm üzerine olsun o, Allah’ın yeryüzünde ezan okunmayan tek yer kalmayınca ve din, bütünüyle Yüce Allah’ın oluncaya kadar, onun elleriyle yeryüzünün doğuları ve batılarını fethedeceği şahıstır. Ve o, Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun Nebî’nin bildirdiği Mehdi’dir. Ve o, İsâ b. Meryem indiği zaman, İsâ’nın onun arkasında namaz kılacağı kimsedir”²⁰⁵.

Sonuç

Şiiliği anlayabilmek için, Şiî-îmâmet nazariyesinin iyi bilinmesi gerekmektedir. İmâmet, Şiî düşüncenin ekseni mesabesindedir.

Kuleynî’nin daha sonraki nesillere aktardığı rivayetler, o döneme kadar ki bakış açısını yansıtmaktadır. Klasik dönem Şiî anlayışı el-kâfi’de bütün ayrıntıları ile bulmak mümkündür. Kummî, biraz daha derlenip toparlanmış Şiîliğin aklı başında bir temsilcisidir.

Tusî ise, Şiîliğe yeni bir ruh kazandırmış, Moğal istilasının yol açtığı çalkantıdan güçlenerek çıkmasına katkıda bulunmuştur. İmâmet nazariyesi açısından Kuleynî ile Tusî arasında önemli bir farktan söz etmek pek mümkün değildir.

201 Tusî, Risâle-i İmâmet, 24-5

202 Tusî, Risâle-i İmâmet, 25

203 Kummî, İtikadât, 112

204 Tövbe: 9/33

205 Kummî, İtikadât, 111-2